

GTAMP 10.87.51
ЭОЖ 343.4

DOI 10.47649/vau.2022.v64.i1.12

Р. Шайхаденов ¹

¹ Х.Досмухамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., 060011, Қазақстан Республикасы
E-mail: r.shaikhadenov@asu.edu.kz

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕРРОРИЗМ МЕН ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН

Андатпа. Мақалада ХХІ ғасырдың қорқынышты құбылысына айналған терроризм мен экстремизмге қарсы күрестің іс-қимыл мәселелері және азаматтар мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі шет елдердің оң тәжірибесі қарастырылады.

Автор терроризм мен экстремизмді мемлекеттердің ұлттық және халықаралық қауіпсіздігіне негізгі қауіп ретінде анықтайды. Бұл қатерлер неғұрлым ауқымды және жаһандық сипатқа ие болғандықтан, халықаралық қоғамдастық осы құбылысқа қарсы күрестің жалпы саясатын әзірлеуі тиіс, өйткені тек белсенді мемлекетаралық ынтымақтастықтың арқасында ғана терроризмге қарсы шаралардың тиімділігіне қол жеткізуге болады.

Бүгінгі таңда Біріккен Ұлттар Ұйымы терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы құқықтық тұжырымдамаларды біріздендіруге, террористік және экстремистік сипаттағы қылмыстардың алдын алу мен жолын кесудің бірыңғай тетіктерін жасауға бағытталған бірқатар конвенциялар мен хаттамаларды қабылдады. Мақалада аталған халықаралық конвенциялардың негізгі ережелеріне терең талдау жасалады және олардың бүкіл әлемдегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін маңызы бағаланады.

Қазақстан Республикасының терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимылдың тәжірибесі мол болмағандықтан, көптеген жылдар бойы терроризм мен экстремизммен күресіп келе жатқан шет елдердің заңнамасы мен құқық қорғау органдарының практикасын зерделеу мәселелері ерекше маңызды болып табылады. Автор әртүрлі мемлекеттердің терроризмге және экстремизмге қарсы іс-қимыл жөніндегі тиісті құзыретті органдарының бірлескен қызметінің қазіргі тәжірибесіне талдау жасады, осы саладағы халықаралық ынтымақтастықты одан әрі дамыту бойынша негізделген ұсыныстар берді. Шетелдік тәжірибені зерделеп, оны жүйелеп, Қазақстанның жағдайына бейімдеп, терроризм мен экстремизмге қарсы күрес жөніндегі шараларды оңтайландыруға, сол арқылы осындай күрестің құралдары мен әдістерін таңдауда ықтимал қателіктерге жол бермеуге болады.

Негізгі сөздер: терроризм, экстремизм, халықаралық ынтымақтастық, халықаралық тәжірибе, терроризмге қарсы іс-қимыл, ұлттық қауіпсіздік.

Кіріспе. Соңғы онжылдықтың өзекті проблемаларының бірі Қазақстан Республикасында, сондай-ақ басқа мемлекеттерде террористік және экстремистік қылмыстардың алдын алу жөніндегі тиімді мемлекеттік шараларды дайындаудың өзектілігін айқындайтын саяси, діни және өзге де бағыттағы әртүрлі террористік және экстремистік ұйымдардың жандануы болып табылады.

2001 жылғы 11 қыркүйекте Нью-Йорк пен Вашингтонда болған террорлық шабуыл терроризм мен экстремизмнің жаһандық ауқымға ие болғанын және бұл мемлекеттің қаншалықты күшті болса да, кез-келген мемлекетке қауіп төндіретінін айқын көрсетті. Мемлекеттің халықаралық аренадағы рөлі ықпалды болса да, ол террористтердің әрекеттерін болдырмауға қабілетті емес. Әлемдегі бірде-бір мемлекет сыртқы террористік қауіптерден сақталған емес және де террористтер мұны бірнеше рет дәлелдеді. Елдің жоғары деңгейдегі экономикасы да, ең дамыған мемлекеттік басқару аппаратының болуы да, азаматтардың ішкі бірлігі де, қуатты және жақсы жабдықталған мемлекеттік құқық қорғау органдарының болуы да террористтердің болжанбайтын, қатыгез және адамгершілікке жатпайтын тактикасына қарсы тұра алмайды.

Бүгінгі таңда терроризм мен экстремизм ұлттық шекаралардан асып, жаһандық ауқымға ие болды. Олар үнемі дамып, жаңа түрлерін, формаларын, әдістерін, идеологиясымен, қуатты материалдық-техникалық базасымен (инфрақұрылымымен), сондай-ақ қаржылық және экономикалық мүмкіндіктерімен қуатты құрылымдарға ие болды.

Мысал ретінде Таяу Шығыс, Солтүстік Африка және Түркия елдерін келтіруге болады, онда террористік және экстремистік ұйымдар қорқытып қана қоймай, мақсатты соғыстар жүргізіп, ауқымды мемлекетаралық және аралас қақтығыстарға қатыса алады.

Терроризмге қарсы тиімді күрес кең ауқымды, өңірлік және жаһандық деңгейлерде күш-жігерді біріктіруі тиіс. Егер біз терроризм мен экстремизммен тек ұлттық деңгейде күресетін болсақ, бұл тиімді нәтиже бермейді. Әрбір мемлекет терроризм мен экстремизм деп аталатын жаһандық қатерге қарсы күресте халықаралық ынтымақтастықты қажет етеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Халықаралық терроризмге қарсы тұру мәселесі әртүрлі зерттеу әдістерін қолдануды талап етеді. Бұл объективті бар құбылыстар мен процестерді, талдау және синтез әдістерін, статистикалық, салыстырмалы құқықтық, тарихи және логикалық әдістерді білудің диалектикалық әдісі. Мұндай қатаң ғылыми әдіснамалық тәсіл зерттелетін құбылыстардың сипаттамаларын анықтау, олардың себеп-салдарлық байланысы мен өзара тәуелділігін негіздеу үшін қабылдау мен танымның әртүрлі құралдары мен әдістерін қолдануға мүмкіндік береді.

Жұмыстың мақсаты жоғарыда аталған әдістердің кейбірінің үстемдігін анықтайды. Осылайша, формальды-құқықтық талдауды пайдалану авторға терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимыл проблемаларына қатысты Қазақстанның нормативтік- құқықтық актілеріне мұқият зерделеу жүргізуге мүмкіндік берді.

Салыстырмалы-құқықтық талдау әдісін қолдану негізінде шет елдердің оң тәжірибесін зерделеу және енгізу және осы саладағы халықаралық ынтымақтастықты одан әрі дамыту қажеттілігі негізделген. Бұдан басқа, бұл әдіс Қазақстан Республикасының әртүрлі заңнамалық актілеріндегі терроризм мен экстремизмді анықтау тәсілдерін салыстыруға, қазіргі құқықтық қайшылықтарды анықтауға және оларды жою бойынша нақты шаралар ұсынуға мүмкіндік береді.

Терроризмге қарсы күрестің алғашқы халықаралық тәжірибесі 1898 жылдың қараша-желтоқсан айларында Римде өткен анархистермен күрес жөніндегі халықаралық конференция болды. Конференцияға Ресей, Франция, Ұлыбритания, Америка Құрама Штаттары және басқа да 21 елдің өкілдері қатысты. Бұл конференцияның негізгі мақсаты анархистік қауымдастықтар мен олардың ізбасарларына сәтті қарсы тұру мақсатында Қоғамдық қорғау мүдделері үшін Еуропа үкіметтері арасында тұрақты келісім жасасу болды. 1898 жылғы конференция барысында "терроризм" ұғымы әлі болған жоқ; сондықтан олар "анархия"терминін қолданды. Атап айтқанда, конференцияда анархиялық қылмысты анықтаудағы қиындықтар талқыланды, бірақ анархизмнің сөзсіз белгісі болып қала бердген – мемлекеттік немесе әлеуметтік жүйені бұзудың мақсаттары қаралды. (Осарип, 2006) [1]. Өткен ғасырдың 60-жылдарының соңында ұшақтарды ұрлау, елшіліктердегі жарылыстар, дипломаттарды ұрлау, арандатушылық және әртүрлі үкіметтік және үкіметтік емес мекемелерге тікелей шабуылдар, сондай-ақ пластикалық бомба хаттарын жіберу үшін пошта байланысын пайдалану туралы хабарлар көбейе бастады.

Мұндай жағдайда мемлекеттердің халықаралық қоғамдастығы шеңберінде террористік актілерге қарсы күрес туралы мәселе өткір көтерілді. Осыған байланысты, 1972 жылғы 8 қыркүйектегі (А/8791) жазбасында БҰҰ Бас хатшысы БҰҰ Бас Ассамблеясының XXVII сессиясының күн тәртібіне "жазықсыз адамдардың өміріне қауіп төндіретін немесе олардың өліміне әкелетін немесе негізгі бостандықтарына қауіп төндіретін Терроризмді және зорлық-зомбылықтың басқа түрлерін болдырмауға бағытталған шаралар" деп аталатын тармақты енгізуді

сұрады 2009 жылғы мәліметтер бойынша тұрғындарының саны 114 адамды құрады (Жилин, 2002) [2]..

1972 жылы 23 қыркүйекте өткен жалпы отырыста БҰҰ Бас Ассамблеясы бұл тармақты күн тәртібіне енгізуді және алтыншы Комитеттің қарауына келесі өзгертілген редакцияда беруді ұсынды: "Жазықсыз адамдардың өміріне қауіп төндіретін немесе олардың өліміне әкелетін немесе негізгі бостандықтарға қауіп төндіретін халықаралық терроризмнің алдын-алу шаралары және олардың түпкі себептерін зерттеу кедейлік, үмітсіздік, бақытсыздық пен үмітсіздіктен туындайтын терроризм нысандары мен зорлық-зомбылық актілері және кейбір адамдарды адам өмірін, соның ішінде өз өмірін құрбан етуге шақыру деген талпыныстарына қол жеткізудің радикалдық көзқарас" (Костенко, 2002) [3]. Қаралып отырған құжатта халықаралық террористік актілер жасаған адамдарға қатысты юрисдикциясы болатын халықаралық қылмыстық сот құру мүмкіндігін зерделеуді жалғастыруды көтермелейтін ереже ерекше маңызға ие.

1972 жылғы 18 желтоқсанда Бас Ассамблея алтыншы комитеттің ұсынымы бойынша 3034 (XXVII) қарар қабылдады, оның 9-тармағына сәйкес халықаралық терроризм жөніндегі арнайы комитет құрылды. Комитет құрамына Алжир, Венгрия, Ұлыбритания, Йемен, КСРО, АҚШ, Сирия, Тунис, Украин КСР, Чехия, Франция, Югославия, Жапония және т. б. кірді.

Осылайша, әлемдік баспасөз беттерінде алғаш рет пайда болған "халықаралық терроризм" термині БҰҰ құжаттарында бекітілді.

Бір кездері Ұлттар Лигасы халықаралық сипаттағы террористік актілерге қарсы күрес туралы конвенцияны жасауға тырысты. Бұл Конвенцияның қажеттілігі Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі террористік актілердің толқынынан туындады (<https://www.wdl.org/ru/item/11579/>).

1937 жылы 16 қарашада Женевада Сарапшылар комитеті дайындаған терроризмнің алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенция қол қою үшін ашылды. Конвенция терроризм актілерін мақсаты мен сипаты жеке адамдар, топтар немесе тұрғындар арасында қорқыныш тудыратын кез-келген мемлекетке қарсы бағытталған әрекеттер ретінде анықтайды. Бұл Конвенция бірқатар прогрессивті ережелерді әзірлегеніне қарамастан, атап айтқанда, шабуыл объектісіне байланысты террористік актінің сипатын халықаралық деп анықтады; Конвенцияның 2 және 3-баптарында көзделген қылмыстардан қорғауды мүдделі адамдарға беру үшін функционалдық негіз болып табылады; жазаның бұлтартпастығы қағидаты қамтамасыз етіледі; Конвенцияны қолдануға байланысты мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық қажеттілігі көрсетіледі; тиісті заңнаманы қабылдау арқылы оның ережелерін орындау кепілдігі; "отарлық ескертуге" құқықтың болуына байланысты Конвенция әмбебап бола алмады. Колониялық Ескертпе Конвенцияға қатысушы мемлекеттер Конвенцияға қол қою, ратификациялау немесе оған қосылу кезінде оның күші колонияларға, мандатқа бағынысты және басқа да тәуелді аумақтарға толық немесе ішінара қолданылмайды деп мәлімдей алады дегенді білдіреді. Сол сияқты Конвенцияға қатысушы мемлекеттер бұл құқықты Конвенцияның қолданылу кезеңінде де пайдалана алар еді (2001 жылғы БҰҰ Бас Ассамблеясы) [4].

Ұлттар Лигасы мен Біріккен Ұлттар Ұйымының тәжірибесі жекелеген адамдардың террористік әрекетін мемлекеттер жүргізіп жатқан террорлық саясаттан бөлетін және террористік акт жасалған адамның белгілі бір функциялары немесе ерекше мүліктік мәртебесі себебінен халықаралық сипаттағы террористік актілерден қорғауды қамтамасыз ететін конвенциялар әзірлеу жолымен жүрді. Халықаралық құқықты халықаралық сипаттағы террористік актілерді жасаудан қорғау қазіргі уақытта азаматтық авиацияға заңсыз араласуға қарсы күрес туралы Гаага және Монреаль конвенцияларының қорытындысына орай әуе кемелерінің экипаждары мен ішкі және сыртқы әуе желілерін қамтиды; қабылдаушы мемлекет оларға қатысты осы адамдарға өз

мемлекетінің немесе қызметінде тұратын халықаралық (үкіметаралық) ұйымның атынан жүктелген функцияларға байланысты ерекше қорғауды қамтамасыз етуге тиіс адамдар мен олардың тұрғын және қызметтік үй-жайлары жатады.

2001 жылғы 11 қыркүйектегі АҚШ-тағы террористік актілерден кейін Біріккен Ұлттар Ұйымы терроризмге қарсы күресті халықаралық құқықтық реттеу тетіктерін құруда ерекше белсенділік танытты. Осылайша, БҰҰ Бас Ассамблеясы шабуылдан кейінгі күні осы қайғылы оқиғалар туралы мәселені қарады және бірауыздан қарар қабылдады, онда ол терроризм актілерінің алдын алу және жою және зорлық-зомбылық актілерінің орындаушыларын, ұйымдастырушылары мен демеушілерін жауапқа тарту мақсатында халықаралық ынтымақтастыққа шақырды. Сол күні Қауіпсіздік Кеңесі өзінің 1368 (2001) қарарында халықаралық қоғамдастықты террористік актілердің алдын алу және жолын кесу жөніндегі күш-жігерін екі есе арттыруға, оның ішінде ынтымақтастықты кеңейту және Қауіпсіздік Кеңесінің тиісті халықаралық терроризмге қарсы Конвенциялары мен қарарларын, атап айтқанда 1269 (1999) қарарларын толық жүзеге асыруды қамтамасыз ету арқылы арттыруға шақырды.

Мемлекеттердің терроризмге қарсы ынтымақтастығындағы маңызды оқиға халықаралық терроризм туралы жан-жақты Конвенцияны әзірлеу мақсатында Бас Ассамблеяның 1996 жылғы 17 желтоқсандағы 51/210 қарарына сәйкес құрылған арнайы комитеттің қызметін қайта бастау болды. Жоғарыда аталған арнайы комитеттің жұмысының арқасында 2001 жылғы 28 қыркүйекте Қауіпсіздік Кеңесі халықаралық терроризмге қарсы күрес туралы 1373 қарарын бірауыздан қабылдады. Бұл құжат терроризмге қарсы күреске бағытталған ұлттық, өңірлік және халықаралық деңгейдегі нақты шаралардың кең ауқымын көздейді (Қауіпсіздік Кеңесінің Резолюциясы 1373, 2001) [5].

Терроризмге қарсы күрестегі көпжақты ынтымақтастықтың қазіргі заманғы жүйесі, негізінен, соңғы жарты ғасырда БҰҰ қамқорлығымен қалыптасты. Ол терроризм мен экстремизмнің әртүрлі көріністеріне қарсы күреске қатысты әмбебап конвенциялар мен хаттамаларға негізделген: Әуе кемелерінде жасалатын қылмыстар және кейбір басқа да актілер туралы Конвенция (Токио, 1963 ж.), Әуе кемелерін заңсыз басып алуға қарсы күрес туралы Конвенция (Гаага, 1970 ж.), Қарсы күрес туралы Конвенция, Азаматтық авиация қауіпсіздігіне қарсы (Монреаль, 1971 жыл), Адамдарды кепілге алуға қарсы күрес туралы халықаралық конвенция (Нью-Йорк, 1979 жыл), Бомбалық соққыларға және терроризмге қарсы күрес туралы халықаралық конвенция (Нью-Йорк, 1997 жыл), Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенция (Нью-Йорк, 1999 жыл), Ядролық терроризм актілеріне қарсы күрес туралы халықаралық конвенция (Нью-Йорк, 2005 жыл) және басқалар.

Бұл көпжақты келісімдер терроризмнің халықаралық формасына қарсы күресті реттейтін тікелей құқықтық актілер болып табылады. Егер терроризм бір мемлекеттің мүдделері шегінде және оларды бұза отырып жасалса және халықаралық қатынастарды туғызбаса, бұл халықаралық-құқықтық актілер қолданылмайды.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы терроризмге қатысты барлық негізгі конвенцияларға қосылды. Мұндай құжаттарға қосылу халықаралық актіде реттелетін мәселе бойынша Қазақстан Республикасының заңнамасын қайта қарауды, Қазақстанның мүдделері тұрғысынан халықаралық актіге қосылған жағдайда осы мәселе бойынша ықтимал жағдайларды талдауды талап етеді. Сондықтан халықаралық конвенцияларға қосылу процесі біртіндеп, бірақ тез қарқынмен жүзеге асырылады.

Халықаралық келісімдер деңгейінде халықаралық терроризмге қарсы күрес БҰҰ конвенцияларымен және олардың хаттамаларымен шектелмейді.

Қазіргі уақытта терроризм мен экстремизм көріністеріне қарсы іс-қимылда тиімді халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыру терроризм мен экстремизм проблемасын, оларды дербес әлеуметтік құбылыстар ретінде қарауға мүмкіндік беретін олардың нысандары мен көріністерін ғылыми әзірлеу перспективаларымен байланысты. Бұл халықаралық, ұжымдық және ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіп. Тиісінше, терроризм мен экстремизмге қарсы іс – қимылды нормативтік реттеудің үш деңгейін бөліп көрсетуге болады -Халықаралық, Өңірлік және Ұлттық.

Нәтижелер және оларды талқылау. Қазақстан Республикасы бірқатар тиісті өңірлік конвенциялар мен шарттардың қатысушысы болып табылады. Атап айтқанда, Қазақстан Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясының, сондай - ақ ТМД-ға қатысушы мемлекеттермен бірқатар негізгі мемлекетаралық нормативтік актілердің қатысушысы болып табылады.

ТМД - ға қатысушы мемлекеттердің ынтымақтастық бағдарламасына сәйкес 2000 жылдардың басында дәстүрлі қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимылдың нормативтік-құқықтық базасын келісу жөніндегі жұмысқа талдау жасалды, жаңа қауіп-қатерлер мен қауіпсіздік қатерлері жүйеленді, олардың нормативтік алдын алу бағыттары айқындалды. Алынған материалдар халықаралық-құқықтық нормаларға сәйкес терроризмге қарсы үлгілік заңнамалық базаны жетілдіру үшін әдіснамалық негіз болды. Бүгінде біз ТМД антитеррористік модельдік заңнамасы жаңғыртылған, құрылымдалған және толықтырылған, егжей-тегжейлі және ең бастысы, өзара келісілген стандарттар жиынтығы сипатына ие болды деп айта аламыз.

Талқыланатын проблема бойынша ішкі істер органдарының мемлекетаралық ынтымақтастығының негізгі құжаттары терроризмге қарсы күрестегі Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің ынтымақтастығы туралы шарт және терроризмге және экстремизмнің басқа да зорлық - зомбылық көріністеріне қарсы күрестегі ТМД - ға қатысушы мемлекеттердің ынтымақтастық бағдарламасы болып табылады. Атап айтқанда, ТМД - ға қатысушы мемлекеттердің терроризмге және экстремизмнің басқа да зорлық-зомбылық көріністеріне қарсы күрестегі ынтымақтастығының 2005-2007, 2008-2010, 2011-2013 және 2014-2016, 2017-2020 жылдарға арналған бағдарламасы.

ТМД елдерінің терроризм мен экстремизмге қарсы күрестегі ынтымақтастығының негізінде қалыптасқан дәстүрлерге негізделген жинақталған тәжірибе жатыр. Күштік министрліктердің өзара іс-қимылы бір-бірін толықтыратын және байытатын көпжақты және екіжақты негіздерді ұштастыру негізінде жүзеге асырылады. Олар терроризммен күрес мәселелерін жан-жақты және кең көлемде шешуге мүмкіндік береді.

Ақпараттық қолдау деңгейін арттыру терроризмге қарсы іс-қимылдың соңғы нәтижелеріне оң әсерін тигізді. Террористік іс-әрекетке қатысы бар адамдарды іздестіру және ұстау жөніндегі бірлескен шараларды жандандыру туралы мәселе қаралуда. Практикалық өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру мақсатында қажет болған жағдайда бірлескен жедел топтар құрылады. Үкіметаралық деңгейде іздеуде жүрген адамдарды ұстаудың көптеген мысалдары бар. Террористік және экстремистік әрекетке және оларды қаржыландыруға қатысы бар заңды, жеке тұлғалар мен ұйымдар туралы ақпарат алмасу жанданды.

Сол сияқты, басқа елдер терроризмнің алдын алу және оған қарсы күресте ынтымақтастыққа ықпал ететін аймақтық құқықтық тетіктерді құруда. Алайда, көптеген жағдайларда терроризм мен экстремизмге байланысты қылмыстардың алдын алу және жазалау жөніндегі құқықтық құралдарды әзірлеу мен енгізу үшін негізгі жауапкершілік өз заңдарын қабылдайтын мемлекеттердің өздеріне жүктеледі. Мемлекеттердің халықаралық келісімдерге қатысуына қарамастан, олардың ішкі құқықтық шаралары бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Басқаша

айтқанда, қарсылықты құқықтық реттеу деңгейіне сәйкес халықаралық терроризм мен ішкі терроризмді бөліп көрсетуге болады.

Қазақстан Республикасы террористік және экстремистік қауіптердің эпицентрінде тұр, сондықтан террористік іс-қимылдарға қарсы күресте әлемдік қоғамдастық әзірлеген тұжырымдамалық құқықтық нормаларды қарау орынды, өйткені олар терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимылда өзінің тиімділігін дәлелдеді.

Бұл салада Израиль сияқты елдердің дәстүрлі құқықтық жүйелерінде терроризм мен экстремизмге қарсы күресті реттеу саласындағы ең тиімді және ең мықты, өзін дәлелдеген тәсілді табу маңызды.

Израильде терроризмге қарсы күресті қауіпсіздік қызметі, армия, полиция, сыртқы істер министрлігі және түрмелер әкімшілігі жүргізеді. Израиль мемлекетінде конституция жоқ, бірақ адам мен азаматтың құқықтарын анықтайтын негізгі заңдар конституциялық заңдардың иерархиясына ие. Израильде терроризм дегеніміз - саяси мақсаттарға жету немесе саяси бағытты өзгерту үшін бейбіт тұрғындар мен азаматтық нысандарға қарсы зорлық-зомбылық жасау ниеті немесе қауіпі. Израильде біз білетін дәстүрлі күрес әдістерінің арасында террористерді жою сияқты тәсіл бар. Нүктелі жою-террористермен күресудің негізгі әдістерінің бірі. Әлемдік қоғамдастықтың айыптауына қарамастан, Израильде бұл әдіс іс жүзінде қолданылады. Дәл жою сот актісі шығарылмай жүзеге асырылады; операция аяқталғаннан кейін әскери прокуратура қабылданған шешімнің заңдылығын тексереді. Айта кету керек, бұл шара террористерді жоюға басқа мүмкіндіктер болмаған кезде ерекше жағдайларда қолданылады (Жақаев, 2015) [6].

Израильде терроризмге қарсы күрес жөніндегі арнайы қызметтер терроризмге қарсы шаралардың келісілуін қамтамасыз ететін бірыңғай тұжырымдамалық терминологияны қолданады. Жеке террористік ұйымдардың мақсаттары туралы түсіндіру әңгімелері үнемі өткізіліп тұрады, өткеннен нақты мысалдармен және оларды мұқият талдаумен қауіпсіздік мәселелері бойынша дәрістер өткізіледі, студенттердің, оқытушылардың және мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлқының жалпы жолдары жасалады. Сондай-ақ Израильде діни терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылдың тиімділігін қамтамасыз ететін қаржы мониторингі жүйесін атап өту маңызды. Қаржы мониторингі субъектілерінің операциялық жүйелерімен (Lexis-Nexis бағдарламасы) интеграцияланған және қаржы операциялары туралы жедел ақпарат беретін, қаражатты аударғанға дейін қаржылық операцияларды жиі тоқтата тұруға мүмкіндік беретін есеп беретін тұлғалар (экстремистік немесе террористік қозғалыстардың жақтаушылары ретінде тіркелген) туралы ақпараттық жүйе қолданысқа енгізілді (Кулагин, 2009) [7].

Израильден басқа, Аргентина, Колумбия, Иордания, Түркия және Уругвай сияқты елдер террористерге қатысты өте қатал ұстанымды ұстанады. Үкіметтер мен басқа елдер террористердің талаптарын орындаудан бас тартуға бейім. Еуропа мен Латын Америкасының көптеген елдерінде террористтер ұрлаған жағдайда өз қызметкерлерін сақтандыратын және басып алынған немесе ұрланған өкілдерді сатып алуға келісетін фирмаларға қарсы санкциялар қолданылады.

"Террористерге ешқандай жеңілдік жоқ" тұжырымдамасын ұстанатын көптеген елдер террористерге қарсы күресте икемді тактиканы қолдануға бейім. Олар қақтығыс жағдайларын шешудің ең тиімді әдісі келіссөздер деп санайды, әсіресе егер оларға бірнеше мемлекет қатысса. Осы елдердің басшыларының пікірінше, барымтадағы адамдардың (әйелдер, балалар, науқастар) кем дегенде бір бөлігін босатуға қол жеткізу үшін террористермен келіссөздер қажет. Келіссөздер ресми билікке бірқатар артықшылықтар береді және оқиғаның бейбіт нәтижесіне ықпал етуі мүмкін. Бұл позицияны Франция, Англия, АҚШ және Голландия сияқты елдер қолдайды.

Тәжірибе көрсеткендей, проблеманы шешудің мұндай әдісі Террористік оқиғаларды қолайлы шешуді қамтамасыз етеді. Оны іс жүзінде қолдану көптеген барымтадағы адамдардың өмірін сақтап қалды (Устинов, 2002) [8].

Кейбір елдер террористік акт аясында әрекет ету бағытын таңдап, оның қатысушыларының азаматтығынан шығады. Бұл қағида, егер террористік акт жасалған елдің азаматтары кепілге алынса, олар дереу босатылады. Егер барымтадағы адамдар шетелдіктер болса, жергілікті билік өз әрекеттерін өздері азаматтары болып табылатын елдердің үкіметтерімен үйлестіреді. Бұл пікірді, атап айтқанда, Бельгия ұстанады.

Бейбітшілік пен тұрақтылыққа кері әсерін тигізетін терроризм қатерінің артуын ескере отырып, тиімді қарсы іс-қимылды ұйымдастыру мәселелері түрлі елдер арасындағы халықаралық өзара іс-қимылдың шешуші сәтіне айналды. Қазіргі заманғы терроризм жаңа тұжырымдамалық тәсілдерді әзірлеуді талап етеді, өйткені терроризмге қарсы күрестің қолданыстағы алгоритмі өзінің қоғамда тыныштықты қамтамасыз ете алмайтынын көрсетеді. Әр түрлі елдердің мемлекеттері халық арасындағы қоғамдағы жағдайға алаңдайды, бұл мемлекет терроризм мен экстремизмге қарсы күресті жүзеге асыратын көптеген нормативтік құжаттарды түсіндіреді.

Осылайша, көптеген батыс елдерінде экстремизм мен терроризмге байланысты қылмыстарды құқықтық реттеудің ерекшелігі оның алдын-алу бағытында және осы қылмыстардың ең ауыр салдарын болдырмауда жатыр. Осыған байланысты негізгі назар этникалық және діни топтарға өшпенділік тудырғаны үшін жазалауға аударылады. Бірқатар батыс елдерінде мұндай қылмыстар мен құқық бұзушылықтар жек көрушілік қылмыстар – "жек көрушілік қылмыстар", соның ішінде жек көрушілік – "дұшпандық сөздер" деп жіктеледі және қылмыстық және/немесе азаматтық жауапкершілікті көздейді. Бұл қылмыстарды жеке санатқа бөлу қажеттілігі олардың қоғамға қауіпті сипатына байланысты: жеке адамдарға (адамдар тобына) зиян келтірумен қатар, олар қоғамға және тұтастай мемлекетке қарсы бағытталған және егер олар террористік әрекетке айналса (жиі болған) ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Қорытынды.

Қазақстан Республикасы саяси тұрақты мемлекет болғанына қарамастан, халықаралық терроризмге қарсы күрестің шетелдік және халықаралық тәжірибесіне ерекше назар аудару қажет. Жеке тәжірибенің болмауы күтпеген жағдайларға байланысты кенеттен халықаралық террористік актілерге дайын болмауға әкеледі. Бұдан басқа, құқық қорғау органдары халықаралық терроризмнің алдын алу бойынша әлемдік тәжірибені білуі қажет, өйткені қоғамға қауіпті құбылыстардың алдын алу әлеуетті қауіп әлі болмаған кезде жүзеге асырылуы тиіс. Бұл сондай-ақ халықаралық терроризмнің алдын алу мемлекеттегі әлеуметтік және экономикалық проблемаларды шешу, сыртқы және ішкі саясаттың дұрыс бағыты, мемлекетаралық, этносаралық және діни проблемаларды консенсустық шешу болып табылатындығына байланысты. Ол үшін басқа елдерде халықаралық терроризмге қарсы күрес практикасын пайдалану, демек, ақпаратты меңгеру, жүйелеу, талдау және Қазақстанның жағдайына бейімдеу қажет.

Осы мақсаттар үшін Ұлттық қауіпсіздік комитеті, Бас прокуратура, Ішкі істер министрлігі және Сыртқы істер министрлігі ішкі және мемлекетаралық деңгейлерде терроризмге қарсы күрес жөніндегі іс-қимылдарды үйлестіру үшін тиісті ведомствоаралық нормативтік актінің негізінде терроризм және экстремизм мен сепаратизмнің басқа да көріністері туралы бірыңғай деректер банкіні құрды. Мұндай ақпаратты мемлекетаралық деңгейде алмасу, сондай-ақ жедел және терроризмге қарсы қызметтің негізгі бағыттары бойынша тікелей ынтымақтастық, халықаралық міндеттемелер негізінде жүзеге асырылады.

Халықаралық терроризмге қарсы күрестің әлемдік тәжірибесі терроризмді қаржыландыруға және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің бірінші дәрежелі маңыздылығын және Қазақстан Республикасының Құқық қорғау органдары қызметінің негізгі бағыттарын айқындады.

Терроризмге қарсы күрестің отандық құқықтық әдістері Батыс, әсіресе Еуропа елдерінің құқықтық реттелуінен айтарлықтай ерекшеленеді. Бір жағынан, Қазақстан терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық және өңірлік келісімдердің басым көпшілігінің қатысушысы болып табылады және оларды ұлттық заңнамада бекітеді. Шетелдік тәжірибені қолданудың құқықтық нысанын таңдау мемлекеттің өзінің саяси еркіне байланысты (Ағыбаев 2018) [9]. Екінші жағынан, қазақстандық заңнаманың өзі негізінен тыйым салу шараларына шоғырланған. Заңнамалық және сот практикасы террористік және экстремистік сипаттағы қылмыстар үшін жазаны қатаңдатудың жалпы тенденциясын көрсетеді. Сондай-ақ, құқық қолдану кемсітушіліктің алдын алуға бағытталған заңдарды қолданудағы олқылықтарды көрсетеді, олардың адал орындалуы террористік және экстремистік топтардың пайда болуының алдын алуға көмектеседі және ауыр қылмыстық жазалардың қажеттілігін азайтады. Жеткілікті түрде ауқымды отандық заңнамалық базаның болуына және қазірдің өзінде қатаң шаралар жағына қарай қалыптасқан еңістікке қарамастан, қазіргі уақытта терроризм мен экстремизмге байланысты қылмыстар үшін жауапкершіліктің одан әрі қатаңдатылуы байқалуда.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Осарип Г. Правовые проблемы участия Казахстана в межгосударственном сотрудничестве по борьбе с международным терроризмом. [Legal problems of Kazakhstan's participation in interstate cooperation in the fight against international terrorism]: дис. ... Кандидат. юр. наук. Алматы, 2006. С.19
- 2 Жилин Ю. Глобализация в контексте развития современной цивилизации. [Globalization in the context of the development of modern civilization] // Свободомыслие. 2002. № 4. С. 3-7..
- 3 Костенко Н. Теоретические проблемы становления и развития международной уголовной юстиции. [Theoretical problems of the formation and development of international criminal justice]: Дис. ... Доктор.юр.наук. М, 2002. С. 51.
- 4 UN General Assembly. Official reports: 56 session. New York: UN, 2001. 32 p.
- 5 Security Council Resolution 1373 (2001). September 28, 2001 [террористік актілер тудыратын халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке төнетін қатерлер туралы].
- 6 Жакайев Б., Нургазинов Б. Ближневосточный опыт противодействия терроризму[// Закон и время. 2015. № 8. С. 43-48
- 7 Кулагин М.А., К вопросу о международном взаимодействии в противодействии терроризму в условиях глобализации // «Юрист-правовед». 2009. № 5. С.29.
- 8 Устинов В.В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. М.: Юрлитформ, 2002. 560 с.
- 9 Agybayev A., Adibayeva A. Қатысушы мемлекеттердің қылмыстық заңнамасындағы геноцид туралы БҰҰ Конвенциясын іске асыру тетіктері: жалпы салыстырмалы талдау. Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының еңбектері. Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар сериясы. ISSN 2224-5294. <https://doi.org/10.32014/2018.2224-5294.6.321> (2018), б. 39 – 43.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУНАРОДНОМУ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы противодействия терроризму и экстремизму, ставшие страшным явлением XXI века, и положительный опыт зарубежных стран в обеспечении безопасности граждан и государства.

Автор определяет терроризм и экстремизм как основную угрозу национальной и международной безопасности государств. Поскольку эти угрозы носят более масштабный и глобальный характер, международное сообщество

должно выработать общую политику борьбы с этим явлением, поскольку только благодаря активному межгосударственному сотрудничеству может быть достигнута эффективность антитеррористических мер.

На сегодняшний день Организацией объединенных наций принят ряд конвенций и протоколов, направленных на унификацию правовых концепций в сфере противодействия терроризму и экстремизму, создание единых механизмов предупреждения и пресечения преступлений террористического и экстремистского характера. В статье дается глубокий анализ основных положений упомянутых международных конвенций и оценивается их значение для обеспечения безопасности во всем мире.

В связи с тем, что Республика Казахстан не имеет большого опыта противодействия терроризму и экстремизму, вопросы изучения законодательства и практики правоохранительных органов зарубежных стран, на протяжении многих лет борющихся с терроризмом и экстремизмом, являются особенно важными. Автором проведен анализ современного опыта совместной деятельности соответствующих компетентных органов различных государств по противодействию терроризму и экстремизму, даны обоснованные рекомендации по дальнейшему развитию международного сотрудничества в данной сфере. Изучив зарубежный опыт, систематизируя его, адаптируя к условиям Казахстана, можно оптимизировать меры по борьбе с терроризмом и экстремизмом, тем самым не допуская возможных ошибок в выборе средств и методов такой борьбы.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, международное сотрудничество, международный опыт, противодействие терроризму, национальная безопасность.

TOPICAL ISSUES OF COUNTERING INTERNATIONAL TERRORISM AND EXTREMISM: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND KAZAKHSTAN

Abstract. The article examines the issues of countering terrorism and extremism, which have become a terrible phenomenon of the XXI century, and the positive experience of foreign countries in ensuring the security of citizens and the state.

The author defines terrorism and extremism as the main threat to the national and international security of states. Since these threats are more extensive and global in nature, the international community should develop a general policy to combat this phenomenon, since only through active interstate cooperation can the effectiveness of anti-terrorist measures be achieved.

To date, the United Nations has adopted a number of conventions and protocols aimed at unifying legal concepts in the field of countering terrorism and extremism, creating common mechanisms for preventing and suppressing terrorist and extremist crimes. The article provides an in-depth analysis of the main provisions of these international conventions and assesses their importance for ensuring security around the world.

Due to the lack of experience of the Republic of Kazakhstan in countering terrorism and extremism, the issues of studying the legislation and practice of law enforcement agencies of foreign countries that have been fighting terrorism and extremism for many years are of particular importance. The author analyzed the current experience of joint activities of the relevant competent authorities of different states in countering terrorism and extremism, gave reasonable recommendations for the further development of international cooperation in this area. It is possible to study foreign experience, systematize it, adapt it to the conditions of Kazakhstan, optimize measures to combat terrorism and extremism, thereby avoiding possible mistakes in the choice of tools and methods of such struggle.

Key words: terrorism, extremism, international cooperation, international experience, countering terrorism, national security.

References

- 1 Osarip G. Pravovye problemy uchastija Kazahstana v mezhgosudarstvennom sotrudnichestve po bor'be s mezhdunarodnym terrorizmom. [Legal problems of Kazakhstan's participation in interstate cooperation in the fight against international terrorism]: dis. ... Kandidat. jur. nauk. Almaty, 2006. S.19
- 2 Zhilin Ju. Globalizacija v kontekste razvitija sovremennoj civilizacii. [Globalization in the context of the development of modern civilization] // Svobodomyслие. 2002. No 4. S. 3-7..
- 3 Kostenko N. Teoreticheskie problemy stanovlenija i razvitija mezhdunarodnoj ugovnoj justicii. [Theoretical problems of the formation and development of international criminal justice]: Dis. ... Doktor.jur.nauk. M, 2002. S. 51.
- 4 UN General Assembly. Official reports: 56 session. New York: UN, 2001. 32 p.
- 5 Security Council Resolution 1373 (2001). September 28, 2001 [terroristik aktiler tudyratyn halykaralyk bejbitshilik pen kauipsizdikke tonetin katerler turaly].

6 Zhakajev B., Nurgazinov B. Blizhnevostochnyj opyt protivodejstviya terrorizmu[// Zakon i vremja. 2015. No 8. S. 43-48

7 Kulagin M.A., K voprosu o mezhdunarodnom vzaimodejstvii v protivodejstvii terrorizmu v uslovijah globalizacii // «Jurist-pravoved». 2009. No 5. S.29.

8 Ustinov V.V. Mezhdunarodnyj opyt bor'by s terrorizmom: standarty i praktika. M.: Jurlitform, 2002. 560 s.

9 Agybayev A., Adibayeva A. Qatysuşı memleketterdiń qylmystyq zańnamasyndaǵy genosid turaly BÚÚ Konvensiasyn ıske asyru tetikteri: jalpy salystyrmaly taldau. Qazaqstan Respublikasy Últtyq Ğylym akademiasynyń eńbekteri. Áleumettik jáne gumanitarlyq ǵylymdar seriasy. ISSN 2224-5294. <https://doi.org/10.32014/2018.2224-5294.6.>, № 321 (2018), b. 39 – 43.

Information about the author:

Renat Shaikhadenov - PhD, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law. Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, 1 Student Avenue, Atyrau, Republic of Kazakhstan, E-mail: r.shaikhadenov@asu.edu.kz, <https://orcid.org/0000-0001-8056-9798>